

Underbara dagar framfr oss

En biografi ver Olof Palme

H.Berggren

September 25-27, 2010

Jag kommer inte exakt ihg nr jag fr frsta gngen hrde talas om Palme. Det kan ha varit s tidigt som i slutet av 50-talet, men troligen var det inte frn de frsta ren p 60-talet. Nr jag lste en intervju med honom i Kamratposten sommaren 1966 var han redan vletablerad i min frestllningsvrld, och jag var minsann inte frvnad ver att han blev kommunikationsminister 1967, det var ju hgertrafikomlggning och givetvis ville han vara i hndelsernas centrum resonerade jag. De allra frsta minnena av honom r att han av min morfar beskrevs nrmast som hin hle. Hans fga frdelaktiga yttre parad med frsmdlig arrogans var inte precis mnat att gra honom folkkr utan han mttes av stora delar av befolkningen med misstro, ngot som hans kontroversiella framtoning i samband med Vietnamdebatten ytterligare spdde p. Dock eftersom han otvivelaktligen rrde sig nra maktens ga blev han ven respekterad om n motvilligt. Nr jag for till USA frvnades jag ver det hga anseende han tnjt i liberala kretsar¹. Nr Flldin vann valet 1976 beklagade sig mina amerikanska kolleger p mina vgnar ver att denne internationellt lyskraftige individ eftertrtts av ngot som verkade vara Sveriges svar p Gerald Ford. Min mamma hvdade att hon nog skulle kunna tnka sig vara Socialdemokrat, men dock inte s lngre Palme var ordfrande. Sedan grt hon nr han hade skjutits, vilket r en mycket frklarlig psykologisk reaktion. P gott och ont hade han dominerat svensk inrikespolitik i tjugo r och med hans dd gick en era i graven, och svensk politik blev kanske mera stdad men dock s mycket trkigare. P grund av sjabblet med den efterfljande mordutredningen och dess mnga tragi-komiska turer blockerades han nrmast ut ur det allmna medvetandet efter sin dd och reducerades, till vad min mamma beskrev harmset, som ett paket p trottoaren. Berggrens uttalade avsikt, trots att p senare r ett antal olika Palmebiografier har utgivits, r att komma ifrn paketet p trottoaren och lyfta fram den levande mniskan Palme och glmma bort mordoffret. Biografen avslutas fljdriktigen abrupt med skotten p Sveavgen.

Palme kom frn en verklassmilj, ngot som inte nog inprntats i oss. Hans steg in i Socialdemokratin kan sledes antingen ses ssom heroiskt eller som ett svek. Frfattaren gr sitt bsta att pvisa en familjekontinuitet, och koncentrerar sig drmed p farfadern Sven Palme och hans liberala sikter under sekelskiftet och hans uppbyggande av ett allmnt frskrivsvsende, som hans son, Palmes fader Gunnar vl frvaltade till sin tidiga dd nnu inte femtio r gammal. Den unge pojken Palme frlorade som sju-ring i ttt fljd bde sin farfar och far och kom drefter att vxa upp i en kvinno-dominerad familj med sin farmor, den finska adelsdamen och sin mor, den tysk-baltiska som ledstjrnor. Vad detta har att betyda fr den framtida utvecklingen kan man spekulera i. Att bli tidigt fadersls kan vara en stor frdel

¹ Jag blev en gng tillfrgad av den konservative Múnster matematikern Remmert om Palmes anseende. 'Gut im Ausland' svarade jag, och han termlde 'wie Willy Brandt' och ansg drmed det hela avklarat.

frklarar Berggren, och jag tnker oskt p hur C.G.Jungs mamma gratulerade honom nr han miste sin far vid tjugo, och frklarade att detta utgjorde en stor frihet med ingen som skulle lgga sig i hans framtid.

Pojken var brdmogen fr att inte sga ngot av ett underbarn, som vilket inte var ovanligt p den tiden, forcerades fram i skolnggen och fick hvda sig socialt mot ldre klasskamrater. Mobbades han? Troligen. Fr att travestera till Nietzsche, den mobbade som inte kncks gr strkt ut ur striden. Efter realskola fljde internat i Sigtuna och drefter ett r vid Kenyon College i Ohio. I Berggrens skildring utgr detta r en vndpunkt i Palmes liv. Som s mnga andra ungdomar fick han i mtet med USA en helt annat perspektiv p Sverige. Efter kriget och New Deal var socialistiska sympatier framtrdande inom det liberala USA och Sverige stod hgt i kurs av anledningar den mera konservativt lagde beskaren inte hade frestillt sig. Denna socialistiska flirt fick ett bryskt slut i och med kalla krigets utbrott och den pfljande McCarthy hysterin. Palme var i USA p egen hand, fick skaffa ett nytt sprk och drmed ven en ny identitet. Efter sitt r och sin examen (han fick tillgodrkan sig sina gymnasier och halvfrdiga juridikutbildning i Sverige, och drmed direkt inskrivas som 'senior') reste han kors och tvrs p buss genom kontinenten, vilket p den tiden m ha varit ett smrre ventyr. Nr han tervnde till Sverige var han lite vilsen, och drmed valde han klokt nog att flja i fders fotspr, lsa juridik och skaffa sig en reserv-officer utbildning. Hans vistelse i USA gjorde honom synlig fr SFS (Sveriges Frenade Studentkrer) som behvde en sekreterare i det internationella arbetet. Han fick hr fr frsta gngen smaka p det som senare skulle bli hans musik. Situationen var dynamisk och smtt kaotisk, stliga studentfrbund vurmade fr en politisering vilket gick tvrs emot den tidigare samordnande synen. Palme var i sitt ess och fick tidigt en direkt konfrontation med stalinistisk st-stats kommunism som skulle innebära att han satte en fast och ogenomtrnglig grns till vnster, som han endast retoriskt skulle verskrida. Han avancerade snart till ordfrande i SFS och blev fr Erlander utkorad som en plggskalv². Kort drefter blev han Erlanders personlige assistent och gjorde sig i den rollen snart oundbrlig. Elakt kan man sga att han drmed fick en genvg till maktens grytor utan att behva gra mngrig tjnst i rrelsen. Han var s att sga en tidig 'broiler'. Berggren beskriver Erlander som en ngot vankelmodig landsfader, som hade halkat in p statsministerposten nrmast av misstag och som nrde ett stndigt tvivel p sin egen frmga. Att spekulera i att han i Palme fann en son och den senare en fadersgestalt r lite vl klyschartat. Erlander hade dock visioner, visionen om det starka samhllet, han kom vl verens med sin koalitionspartner Hedlund och kanske inte heller s ovet med hgerns Hjalmarsson, som han fann ngot naiv, trtobrodern var Bertil Ohlin, den framstende ekonomen som han helt enkelt inte tlde. Berggren citerar utlndska bedmares perspektiv. Ur politiskt och ekonomisk synpunkt stod dessa rivaler s nra varandra att de normalt skulle ha tillhrt samma parti. Detta knde de vl av och drav den ofrsonliga rivaliteten. Den blide landsfadern Erlander var dock en polemiker som inte skrdde orden i sina duster med sina motstndare, och han stod vl drmed som en bekrftande frebild fr den polemiskt lagde Palme. Femtiotalets stora inrikespolitiska hndelse var ATP-debatten i slutet av rtiondet. Dess betydelse framstod som s mnga andra betydelsefulla hndelser frst i efterhand. Uppgrelsen som socialdemokraterna vann banade vgen fr dess dominans under 60-talet. Nu i backspegeln ses bde 50- och 60-talet

² Tillsammans med Assar Lindbeck en mera genuint verkande socialdemokrat. Erlander lr ha yttrat att Palme han r vl hgerpartist.

i klart lysande frger och i mngt och mycket som varandras motsatser. 50-talet, enligt Berggren var konservativt och uppfyllt av materiell tillfrsikt efter krigets vnda, och ett utprglat klassamhlle³. Medan 60-talet var radikalt och ven om kanske n mera tillvxande subversivt och ifrgasttande. 50-talet var den idylliska modernismen, medan 60-talet var den problematiska. Man kan tycka att sdana karaktrsskildringar av gngna decennier r rena efterhandskonstruktioner, men jag minns sjlv som barn, med vilken fasa jag bevittnade 60-talets intrng. Jag sg redan d 50-talet som ngot tryggt och idylliskt exemplifierat av barndomens somrar uppe i Brattfors, medan 60-talet jag frestllde mig som den annalkande och destruktiva moderniteten. Jag minns hur jag vid ngon episod, jag minns inte vilken, ansng att den tillhrde snarare 50-talet n 60-talet. Fr barnet var vergngen frn fem till sex ytterst dramatiskt jag hade ju aldrig varit med om ngot sdant tidigare, lite grand som i vuxen lder att g frn 1900-talet in i det tredje millenniet⁴.

Berggren gr en pong av att Palme trots sitt rykte fr radikalism var relativt konservativ som politiker under 50- och brjan av 60-talet. Som redan nmnts avskrmade han sig tydligt frn kommunismen, han sg ett Sovjetiskt hot och var en varm frsvarsvn, och faktiskt ven en hngiven anhgare av svenska atomvapen, och hade lyckats vnda en SSU kongress i den frgan. Det svenska atomvapnet fick han s smningom verge nr denna linje frlorade i partiet, till stor del tack vare sten Undéns frtjnst. Palmes argumentation var att sm stater hade rtt att frsvara sitt nationella oberoende (liksom att ervra det om de inte redan hade det) och det lg inte i frsta hand an p dessa att nedrusta, utan de kunde snarare vl rustade agera som utpressare mot supermakterna. Ur detta vxte s smningom fram en aktiv neutralitetspolitik, som kom att bli hans framtida knnemrke. Den svenska neutralitetslinjen hade visserligen framvxat ur en nskan att hlla sig utanfr att inte deltaga, och drmed ven ftt extern kritik; men den kunde ven ses som en styrka, utan att vara bunden till ngot block var man fri att kunna sga sin mening att driva en aktiv utrikespolitik. Under Palmes tid p 60- och 70-talet hade Sverige ambitioner att spela rollen av ett vrldssamvete och till en viss del bygga vidare p den tradition som hade initierats av Hammarskljd som FN generalsekreterare under 50-talet. 60-talet var i viss mening ven den hetaste fasen av det kalla kriget, med Kubakrisen som domedagspminnelse, och samtidigt skedde en snabb process av avkolonialisering, frfst i Afrika. Detta presenterade en tacksam scen att verka p⁵. Det

³ Berggren gr en stor affr av problemet med tilltal. Min pappa berttade om den krngliga umngesformen kolleger emellan p skolan. Det gljde att hlla reda p vilka man hade lagt bort titlarna med. Dock detta hade bara marginellt med klassamhillet att gra. Ett riktigt klassamhlle gr djupare n yrkeshierarkier och titlar.

⁴ Vi hade just skaffat TV julen 1958 och under det fljande ret kom TV:n att inta en central roll i familjelivet och radion kom helt i skymundan. Jag minns redan d hur jag nostalgiskt blickade tillbaka till tiden innan TV nr kvllarna var lnga och obesudlade och man kunde i stillhet lsa eller lgga pussel. Nyret 59/60 sg jag en kavalkad ver 50-talet som gjorde ett mycket stort intryck p mig. Jag var ju jmnngammal med det. Och som programmet mycket riktigt ppekade att fr dem som var fdde 1950 var den moderna vrlden med rymdraketer mycket naturlig. Givetvis bidrog detta till att ge 50-talet identitet hos mig. Jag minns hur besviken jag var nyret 1970 att inget liknande program presenterades ver 60-talet.

⁵ Avkolonialiseringen var en naturlig fljd av krigsslutet och USA drev speciellt p den tminstone initialt. Palme hade som studentrepresentant haft tillfille att komma i direkt kontakt med utlndska studenter och begynnande nationella frihetsrrelser

mest markanta manifestationen av tredje världens kamp kom under andra halvan av 60-talet att utgräsa av Vietnamkriget. En militär stormakt i krig med ett primitivt bondesamhälle, en utveckling som även om den steg för steg kan anses ha varit logiskt hamnade i en moralisk tervändsgrund. Visst romantiserades situationen, som alla långt avlägsna tilldragelser, och visst gav det en fröjdningsakt att gå upp med mycket annat. USA som krigssegrare under 2:a världskriget idealiserades i Skandinavien speciellt i Sverige, medan reaktionen på kontinenten var mera tveksam. Den anti-amerikanism som Vietnamkriget till en viss del gav uttryck för, hade ingen bredare främmande i samhället, och även om amerikanska presidenter senare skulle visa sitt missnöje över Palmes retoriska excesser var paradoxalt nog den breda anti-amerikanismen betydligt mindre bitter och utbredd än i Frankrike,

Mycket har gjorts av Palmes deltagande i ett fackeltåg med en nordvietnamesisk moskva-ambassadör och hans hänvisningar till nazistiska förtvålningar i ett jultal om amerikanska bombningar, men faktum är att under hela detta decennium de svensk-amerikanska förbindelserna på mera basal nivå, speciellt inom försvaret, var mycket goda. Retorik men inte Realpolitik. Den politiska radikaleringen med ett uppsving av vänsterpartier hade även sin motsvarighet inom kulturområdet och den så kallade sexuella frigörelsen. Att en sådan (liksom politiken?) har en gräns inses klart i efterhand. När skall man stanna upp? Under det frigjorda sextio-talet var det tal om att legalisera (och uppmuntra?) svulstpedofili som incest, dock tvivlar man på att sådana strömmar hade någon djupare främmande, emellertid ventilerades sådana fantasier i utredningar. Dock Palmes kanske mest bestående insats under detta decennium var reformeringen av universitetsutbildningen. Ridande på vagnen om att ta bort klasskrankor och göra utbildningen till en möjlighet inte bara för en klasselit (och enstaka löshuvuden ur vilken klass de måste stamma) måste hela systemet i grunden grävas om. Studierbaserad versus studierbaserad? Med den växande anstormningen följde en oönskvärd gymnasifiering av universitetet, vilket i sin tur bar frukt i UKAS och dess modifierade PUKAS under slutet av 60-talet som skulle innebära ett slut på de fria studierna och en betydligt mera målmedveten utbildning i bättre samklang med samhällets behov och den rådande arbetsmarknaden. Förslaget möttes med ett ramaskri både från höger och vänster⁶. Många av dessa förhållanden visade sig välgrundade i efterhand. Genom att dels underminera professorernas ställning både visavi studenterna och näringslivet undergrävdes deras auktoritet (och sånt var behjrtansvärt under 60-talet) och därmed deras självständighet. Detta har sedan banat vägen för det kända näringslivstänkandet inom den akademiska världen. Men visst var det en närmast verklighetsfrämmande idyll den svenska universitetsvärlden fram till 60-talet. Talet om de vilsiterades bastion är dock en klyscha.

I och med 70-talet var Palme statsminister, den parlamentariska veviketen var minimal och under ren 1973-76 rörde det sig bara med salomonisk rättvisa lotten många gånger fick avgräsa. Vad hade han nu för visioner? Avkolonialiseringen var inte längre samma brännande fråga, fortgående socialisering intresserade honom inte (även om utredaren Meidner introducerade en radikalisering som tacksamt noterades av oppositionen), det blev istället den så kallade jämställdheten, en typisk liberal fråga, som frödes fram. Utbyggnad av daghem, ökad fridråglighet och ett antal andra reformer möjliggjorda av den växande världsekonomin vars väg det svenska näringslivet framgångsfullt surfade. Och så kom bakslaget, dock knapp-

⁶ Min pappa noterade mer eller mindre sarkastiskt att akademiker var antingen kommunister eller hgermn och fann varandra i denna fråga.

past det ovntade, det kontinuerliga socialdemokratiska maktinnehavet brts. En triumf fr demokratin? Ett parti skall inte dominera det politiska livet s lng. Palme ngt nog till en viss del att vara i opposition och se hur de borgerliga gjorde bort sig⁷. Det dukade bordet. Kan stmma, men vrdsekonomin tog en annan vndning. Vad som utmrkte den nya regeringen frutom den frvntade oenigheten var ngslighet, att nu pltsligt ha ansvaret. Detta bekrftade och frstrkte bara bilden av socialdemokratin som egentligen det enda regeringsdugliga alternativet, det enda parti som hade kunnandet och kompetensen, samt sjlvftrtrodet, om ngot personifierat i deras partiordfrande. Denna uppfattning skulle ta nrmare trettio r innan den p allvar kunde ifrgasttas. Nr Palme sedan ntligen blev invald stod inte hans frtjusning att ta miste p enligt min mamma, som retades av hans lystenhet vid tilltrdet. Och enligt rykten drog nringslivet en suck av lttnad. De terstende ren av hans statsministerskap utgr en blekare kopia av dem under hans krafts dagar. Brjade han att trttna, tappa sugen? Berggren citerar ett par kllor som tycks indikera detta (men samtidigt isolerade episoder tagna ur sitt sammanhang kan fs att peka p vad som helst). Alla dessa r av omnsklig arbetsbrda, intensivt agerande och outtrttliga angrepp inte minst htska personangrepp. Hemlivet var helgat, speciellt p fruns insisterande, hon som innan mordet spelade en hgst tillbakadragen roll. Palme var en frnvarande pappa av ndvndighet och som familjefar var han ganska opraktisk och fumlig, vilket inte frvnr och ngot som jag sjlv i hgsta grad kan identifiera med.

Vad r eftermlet? Vad stadkom han av bestende varaktighet? Det internationella engagemanget har tynat bort, omstndigheterna r s annorlunda. Bildt har vl frskt axla det, en av de f svenska politiker med internationell verksamhet, men han har saknat Palmes plattform och de gynnsamma frhllandena fr ett svenskt samvete. Vad som terstr r personligheten, debattskrpan, men sdant tynar ven bort i och med att personliga minnen blir svagare och fler och fler faller ifrn. Han var politiker och handlingsmniska och paradoxalt nog kan detta betyda att de spr han lmnar r svagare n om han hade varit frfattare och kunnat leva genom sina skrifter, av vilka ytterst f blev skrivna bortsett frn enstaka tal. Men ett tal skall levereras, som retorikern Cicero observerade, ett tal, en pldering utvar sin magik fr stunden, dagen drefter framtrder dess svagheter i alltfr stark dager.

Politik r det mjligas konst enligt Bismarck, fr Palme var det att vilja. Nr viljan tog slut, ebbade det hela ut. Man kan givetvis spekulera i hur den svenska inrikespolitiken hade fortsatt hade Palme undgitt de mrdande kulorna⁸. Skulle han ha hllit ut s mycket lngre? Hade han dragit sig undan till ett internationellt toppjobb? Som alla spekulationer tacksamma enr de aldrig stter p patrull, inger inget tuggmotstnd och r alla mer eller mindre likvrldiga.

Boken r lng, lngre n ndvndigt eftersom den innehller mnga oavsiktliga upprepningar som om den p amatrmssigt vis ej har efterarbetats. Bland annat r frfattarens s frtjust i analogin om den frlorade sonen att han upprepade gnger tervnder till den utan att tillfra

⁷ Min far absolut ingen anhgare av socialdemokratin refererade till den borgerliga regeringen som den ljliga familjen.

⁸ Enligt Berggren mnade Rosengren skjutsa hem Palme i sin bil, men drog sig ur eftersom de inte ville trnga sig p. Hade detta skett hade ingen haft ngon aning om vad som hade undvikits. Kanske mnga andra incidenter hade undvikits i det frngna som vi inte ngonsin kommer att ha en aning om? Men detta skulle indikera att det bara var en tidsfrga innan det smllde. Att man kan forma konspirationsteorier.

ngot nytt. Det r ven oundvikligt att i en bok som denna allehanda sakfel skall smyga sig in. Var lsare upptcker sina egna favoriter. Jag strs av hans pstende att nr Interrail inrdes 1972 var ldersgrnsen 26, det stmmar inte den var 21 och jag var drmed fr gammal p den tiden. Sedan hjdes ldersgrnsen successivt upp till 26, men jag var alltid ett r fr gammal⁹. Vidare tycks han associera uttalandet 'Hr str jag och kan inget annat' till Nietzsche, vilket r befngt, det r uppenbarligen Luthers. Betydligt mera strande r allehanda ogrundade sikter som frfattaren presenterar, mnga av dem pinsamt klyschiga. Nr man lser gr man sitt bsta att frtrnga dem. Mera ljevckande n ngot annat r frfattarens tendens till utlggningar av arten. Gvle en industristad 17 mil norr om Stockholm. Humlegrden en pastoral park dr Palme lekt som barn. Det r nstan som om man r p vippen att frvnta sig 'Stockholm Sveriges huvudstad med ett praktfullt slott i centrum'.

Den centrala frgan r dock bokens vrde ssom historia. Att spegla svensk inrikespolitik mellan 1950 och 1985 ur en aktrs perspektiv har onekligen sina frdelar inte minst ur dramatisk synpunkt. 'Human interest' kan ge liv t en skildring som annars riskerar att bli fr torr. Men det sammantagna r mera av naturen av en TV-dokumentr med nostalgiska tillbakablickar n ett upplysande verk. Vad i boken r egentligen s nytt att det r avsljande? Man nickar hela tiden igenknnande. Detta gr att boken blir lttlst och inbjuder till snabb genompljning. Man upplever inget tuggmotstnd, det r mera som att sitta i TV soffan och lta bilderna flimra frbi. Det mesta knner man redan till, s man behver inte anstrnga sig, det lilla som man hndelsevis r okunnig om, utgr en liten krydda. Collingwood skriver att personliga minnen kan inte utgra underlag fr att skriva historia. Historien r baserad p tydandet av dokument, och hgkomster r inte dokument. Historia r att terskapa det frngna i nuet, och fr att detta skall bli riktigt effektivt, obesudlat av minnets nostalgi krvs det att det frngna skall ha intrffat fr tillrckligt lng sedan. Historia r om det som gde rum fr lng sedan och som drmed har ngot av sagans frtrollande karaktr utan personliga bindningar till nutiden. Och Historia skall bertta en historia, ha en frklarande och sammanhllande struktur och utgra svar p definitiva frgor. Utan denna struktur blir det bara en kronik, d hnde detta, drefter detta, det ena fljer ur det andra utan rim och reson. Att skriva kronik r ltt, det r bara att klippta och klistra och sammanstlla ett familjealbum.

September 29, 2010 **Ulf Persson:** *Prof.em, Chalmers U.of Tech., Göteborg Sweden* ulfp@chalmers.se

⁹ Eftersom jag var amerikansk resident under senare delen av 70-talet kunde jag dock kompensera mig i egenskap av amerikansk turist.